

Problematika arheoloških raziskav zadnjih let*

© Marijan Slabe

Ljubljana

Slovenska arheološka stroka je predvsem v minulih dveh desetletjih v praksi naredila velik razvojni korak naprej. Izvedena so bila obširna zaščitna izkopavanja na trasi avtocestnega križa, ki bodo za vedno ostala pojem tovrstnih raziskav v slovenskem prostoru. Stroka je bila pri tem sposobna opraviti tudi potrebne poprejšnje naloge in izdelati ustrezne dokumente, ki jih je na eni strani zahteval arheološki kodeks, na drugi pa investitor. Raziskanih je bilo nešteto hektarov površine; za to je država namenila nemalo denarja. Same raziskave pa še niso povsem končane, saj novi programi zahtevajo dodatne ukrepe za varovanje arheološke dediščine *in situ*.

Čeprav je ta veliki raziskovalni projekt na prvi stopnji večinoma izpolnil strokovne arheološke zahteve, še zdaleč nista bili zaključeni obravnava in obdelava terenske dokumentacije in najdenega premičnega gradiva. Varstvene ustanove so namreč polne odkopanih najdb. Kako pa so shranjene, je seveda odvisno od danih razmer in skrbi posameznikov; to velja tudi za spremno dokumentacijo.

Pred nami je zdaj torej nadvse pomembno delo, ki ga bo v kolikor toliko razumnem roku treba dokončati. Obsega: prvič, dodatno ustrezno spomeniško zaščito najdišč, ki so bila med izkopavanji prizadeta, ter drugič, primerno zavarovanje deponiranega gradiva in objavo le-tega, vse to po sodobnih, zdaj veljavnih načelih in metodah. Večletne izkušnje kažejo, da je prva faza raziskav, tj. izkopavanje, navadno zadovoljivo opravljeno, naslednja pa še zdaleč ne izpolnjuje zahtev, ki jih narekujejo arheološka etična pravila.

Vsi vemo, da je v varstvenih ustanovah še vedno tudi nemalo arheološkega gradiva, ki je bilo najdeno pred tem velikim raziskovalnim podvigom in ga strokovnjaki še niso zmogli obdelati, včasih niti na ravni najosnovnejšega poročila. Kaj pa sedaj, ko je bilo na enem samem najdišču odkopanih na tisoče kosov keramičnih, steklenih, kovinskih, koščenih in drugih predmetov? Ali bomo sploh kos vsemu temu? Zavedati se moramo, da namesto avtorja raziskave, če strokovne obdelave gradiva s posameznega najdišča ne bo opravil sam oz. če je ne

bo vsaj nadzoroval in imel pregleda nad njo, tega dela ne bo opravil nihče drug.

Dokumentacija, ki je bila nekoč začeta, pa ne do konca izdelana in predstavljena, postane kasneje nezadostna, nepopolna in za prihodnjega raziskovalca določenega najdišča navadno manj koristna, kot bi lahko pričakovali. Pa tudi s strokovnega stališča tak potek dela ni pravilen in ga moramo upoštevajoč zdajšnjo raven raziskovalnih metod odklanjati. Seveda je za nadaljnjo obdelavo dobljenih podatkov in izkopanega gradiva potreben dodaten delovni program. Kakor je slišati, čeprav podrobneje o tem nisem poučen, je metodologija za to že v pripravi. Naj bo zato to moje besedilo vsaj še ena spodbuda za čimprejšnjo izvedbo obeh nujnih nalog.

Med pomembnejšimi zahtevki v prihodnosti je po mojem mnenju tudi ta, da v prihodnje vsaj nekaj časa ne bi opravljali sistematičnih izkopavanj, vsekakor pa ne po nekakšnih individualno zastavljenih programih. Vsak poseg v najdišče mora biti obvezno del nekega dokumenta na ravni celotne stroke in države, ki bo sledil resničnim skupnim znanstvenim interesom, nikakor pa ne – če sem zloben – željam ali konjičkom posameznih oseb ali lokalnih dejavnikov, kot se je v preteklosti dogajalo tudi pri nas. Nestrpnost t. i. "zagnanih" znanstvenikov in "lokalpatriotov", ki v arheološkem spomeniku, najdišču in gradivu vidijo le svoje pogosto precej ozke cilje, je treba radikalno presekati in zaustaviti. Že pred časom sem zapisal, da arheološki terenski spomenik ni kompleks trenutno zaželenih in čustveno poudarjenih učinkov, marveč vsebinsko popolna in v svoji izpovednosti temeljna, enkratna in nenadomestljiva prvina časa in prostora, v katerem je in iz katerega izhaja, ne nazadnje pa tudi eden izmed dejavnikov, ki omogočajo humanizacijo okolja in človekovega bivanja.

Veliko črnila je že bilo prelitega v iskanju odgovora na vprašanje, ali je arheologija v svojem dejavnem izrazu, pri čemer mislim na izkopavanje oziroma terensko raziskovanje, pomen in namen ter ne nazadnje delovne metode, konstruktivna ali "uničevalna" stroka. Mimorede naj navržem, da je K. Schefeld svoj sestavek *Arheološka izkopavanja* začel z zelo značilno mislijo: "*Vsako izkopavanje je uničevanje*." Če gledamo s prej omenjenega stališča, je, mislim, odgovor popolnoma jasen. V današnjem razumevanju arheološke dediščine pa je kljub temu kaj lahko najti izhodišče, ki upravičuje in opraviču-

* Skrajšano besedilo je avtor predstavil kot uvodno predavanje na podelitvi nagrad Slovenskega arheološkega društva v Murski Soboti 18. novembra 2004.

je raziskovalna dejanja, seveda, poudarjam, v navedenem varovalnem kontekstu.

Opisanemu širšemu problemskemu sklopu naj dodam še dolgoleten in zame že od samega začetka pri nas nadvse boleč pojav, tj. uporabo iskalcev kovin oz. detektorjev, ki ni namenjena samo pomoči raziskovalcem med izkopavanji, ampak večkrat tudi površnemu nabiranju drobnega arheološkega kovinskega gradiva. Le težko si predstavljam, da se to dogaja še dandanes. Žal tega ne počnejo samo laiki, ampak, kot je slišati, tudi arheološki strokovnjaki. Ne vem, ali se ne zavedajo, da v moderni dobi arheološke znanosti še naprej odpirajo boleče rane primitivizma. Če bi bila omenjena dejanja zgolj posledica nevednosti, bi se zanje še morda lahko našlo opravičilo, nikakor pa ni tega moč reči za iskanje kovin na najdišču na slepo z omenjenimi aparati in izkopom majhnih jam, ko to počenja strokovnjak. Sam sem videl takšno ranjeno arheološko najdišče in sem se zgrozil, ko sem izvedel, kdo je na tak način arheološki spomenik poškodoval. Dejanje je bilo opravljeno brez za to potrebnega pravnega dokumenta. Takšnega strokovnjaka bi zato morali še zlasti ustrezno obravnavati, saj gre v takšnem primeru za kaznivo dejanje brez kakršnega koli opravičila.

Ustanove, ki si dovolijo pridobivati gradivo s takšnim početjem, včasih pri tem tudi zanemarijo ugotavljanje izvora in imajo pomanjkljivo dokumentacijo, se očitno ne zavedajo teže izreka, ki ga je zapisal prej omenjeni nemški pisec, še manj pa razumejo arheološki spomenik v celostnem kontekstu vrednot, ki jih le-ta vsebuje, saj gre pri omenjenem dejanju za navadno ropanje, čeprav ga opravičujejo s pretvezo, da rešujejo najdbe pred ljubitelji starin in prekupčevalci. Namesto tega bi se morali truditi in z vsemi močmi poskušati pripomoči k temu, da bi se varstveni dokumenti in služba čim bolj zasidrali v zavesti laikov in bi se arheološki spomenik ohranil v naravi v vsej svoji kompleksnosti in nedotaknjenosti.

Pojavlja se tudi vprašanje, zakaj je bilo na ogromni površini do zdaj izkopanega terena *in situ* predstavljenih tako malo ostankov nekdanjih kultur; to opažam tudi pri omenjenih velikih arheoloških delih zadnjih let. Za to je sicer navadno moč najti vedno dovolj najrazličnejših opravičil in izgovorov, bodisi upravičenih bodisi neupravičenih. Navedeno dejstvo je sploh poseben problem arheološke, naj poudarim, tako konservatorske,

muzealske kakor raziskovalske strani, saj vemo, da obstaja še vedno nekaj odprtih ali napol odprtih arheoloških spomenikov – najdišč, vključno z najnovejšimi, ki so vsaj za zdaj še prepuščena sama sebi, to pa pogosto pomeni, propadu.

Na drugi strani pa bodo obenem tudi vedno navzoči problemi v zvezi s tem, kaj sploh početi s spomeniki, ki so prezentirani *in situ*. Naj ponovim svojo večkrat izrečeno in zapisano misel, da v bistvu pri rednih izkopavanjih ni toliko težav in problemov s prezentacijo kakor pozneje z vzdrževanjem spomenikov (npr. Šempeter, Emona, Tonovcov grad, rimski limes). Tudi to bi moralo biti eno od vodil pri nadaljnjih arheoloških posegih v najdišča.

Med vprašanji, ki so temeljnega pomena za prihodnost, je treba torej poudariti prav primerno vzdrževanje arheoloških spomenikov *in situ* in določitev načina prezentacije oz. pravičnih metodoloških izhodišč zanj, ne glede na to, ali so spomeniki v urbanem ali pa v neposeljenem prostoru. Ta izhodišča naj bi temeljila zlasti na opredelitvi tistih vrednot, ki narekujejo ohranjanje arheološkega spomenika *sub divo*, in tistih smeri, ki jih moramo pri delovanju upoštevati, da bomo v novem okolju zagotovili spomeniku primeren obstoj. Tu poudarjam zlasti prazgodovinske gomile in prazgodovinska gradišča, ki jih imam za spomenike evropskega pomena. Verjetno bi bilo s tem v zvezi treba poiskati tudi primerne načine, ki bi dali posamezni arheološki dediščini, namenjeni za prezentacijo, ustrezno funkcijo, ki je, kot sem že zapisal, eden temeljnih elementov ohranitve in varovanja nekega arheološkega spomenika v okolju. Ne nazadnje bi bilo treba najti tudi kolikor toliko dokončen odgovor ali pa vsaj postaviti temeljne smernice v zvezi z arheološkim spomenikom v prostoru v družbenem razvoju.

Arheološka dediščina je posebno občutljiv del kulturne dediščine v prostoru in predstavlja neposredno, tesno povezavo z vsakdanjim življenjem in okoljem. Zato jo štejemo za pomemben in kakovosten dejavnik pri gospodarjenju s prostorom, v katerem se nahaja, in pri preobrazbi le-tega. Razumljivo je, da že to samo na sebi upravičuje varovanje arheološke dediščine kot družbeno skrb, in to v obliki različnih aktov (naj poudarim Londonsko konvencijo), neposrednega ali posrednega delovanja občanov, ustreznih strokovnih služb itd. Seveda je pri tem zelo pomembno tudi ugotoviti, kako družba v ožjem

in širšem pomenu nasploh sprejema arheološko dediščino in kakšen je njen odnos do navzočnosti te dediščine v naši vsakdanjosti.

Skratka, problematika posameznega arheološkega terena vsebuje toliko različnih sklopov vprašanj, da bi moral strokovnjak, ki se želi lotiti odkrivanja in raziskovanja, prej razčistiti vsaj tiste pogoje in načela, ki so navedeni "na hrbtni strani" odločbe Ministrstva za kulturo o dovoljenju za raziskave, če že ne more preseči iz tega dokumenta izhajajočih narekov.

Ali pa je danes sploh mogoče dati vsakemu arheološkemu spomeniku ali območju takšno življenjsko silnico, ki ga bo ohranjala in napajala, tako da bo lahko oddajal oziroma žarčil vrednote, ki jih je zmožen dati in s katerimi naj bi oplemenitil tudi svojo okolico – to pa je spet posebno vprašanje.

Poudariti je treba še, da bi moral vsak spomenik, pa naj bo umetnostnozgodovinski, etnološki, memorialni ali arheološki, s svojimi bolj ali manj poudarjenimi vrednotami dokumentarne, zgodovinske, kulturne, čustvene, estetske, znanstvene in prostorske narave, v današnjem vse bolj urbaniziranem okolju delovati kot resničen dejavnik smiselne dopolnitve človekovega bistva. Na drugi strani pa kot stvarna vsebina človekovega delovanja v materialnem in kulturnem smislu zaradi nedojemljivosti in še posebno izraznosti časa, ne more dajati vedno enakega, ali bolje rečeno, času ustreznega odziva.

Naj končam. Kot sem že zapisal, so arheologi, vsaj v večjem delu, že opravili eno pomembnih nalog, sledi pa ji pridobivanje rezultatov na podlagi kabinetnega dela. Posebno mesto pri tem ima preostala problematika, na katero sem opozoril.

Nenehno moramo namreč imeti pred očmi, da dediščina, ki smo jo dobili v varstvo, ni naša last; imamo jo le na posodo od prihodnjih generacij. Te bodo naše delo in skrb opazovale predvsem ali zgolj v tej luči.